

***Vannus, vantu, vantut* „egyujjas kesztyű (gyapjúból)” – germán eredetű szó a finn nyelvjárásokban**

Az észak-svédországi tornedáli (Tornio-folyóvölgyi) finn nyelvjárásban különleges, régi szavak őrződtek meg. 1809-ben ugyanis, amikor Finnország orosz nagyhercegség lett, a Tornio folyónál húzták meg Svédország és Finnország határát. A nyugati parton élő finnek így nyelvileg is elszigetelődtek az anyaországiaktól. Az alábbiakban az „egyujjas kesztyű” jelentésű *vannus, vantu, vantut* szavak különböző változatait vizsgáljuk meg.

Finnországi és észak-norvégiai nyelvjárási adatok (1. térkép)

Vannus

Ez az alak kb. 15 adatban fordul elő a Finn Nyelvjárások Szótárában (Suomen Murteiden Sanakirja, a továbbiakban SMS), és a jelentése is megfelel a tornedáli nyelvjárásbeli jelentésnek. Példák a szótárból:

Villainen käsine on vannus (mon.vantu) „A gyapjúkesztyű *vannus* (többes szám: *vantu*)” (Halsua, 1936).

Vannus = villalangasta kudottu vartailla tai koneella. Vain peukalo erikseen. Vannus, mon. vanttuut „*Vannus* = kézzel vagy géppel kötött egyujjas kesztyű. Csak a hüvelykujj különül el. *A vannus* többes száma *vanttuut*.” (Luvia, 1936).

Vannus „La goist kudotti vanttui. Niiss ol peukalo erikses.” „*Vannus*. A fonalból egyujjas kesztyűt kötöttek. Azon külön volt a hüvelykujj” (Rauma, 1961). Ezzel szemben a következő definíció idegen a tornedáli nyelvjárásban, mivel Tornedalban az egyujjas kesztyű mindig gyapjúfonalból készül. *Vannus, mon. vanttut*, „*villainen, kudottu tai kankaasta ommeltu käsine*” „*Vannus*, többes szám: *vanttut*, gyapjú, kötött vagy szövétből varrt kesztyű” (Kaavi, 1935).

Vantu

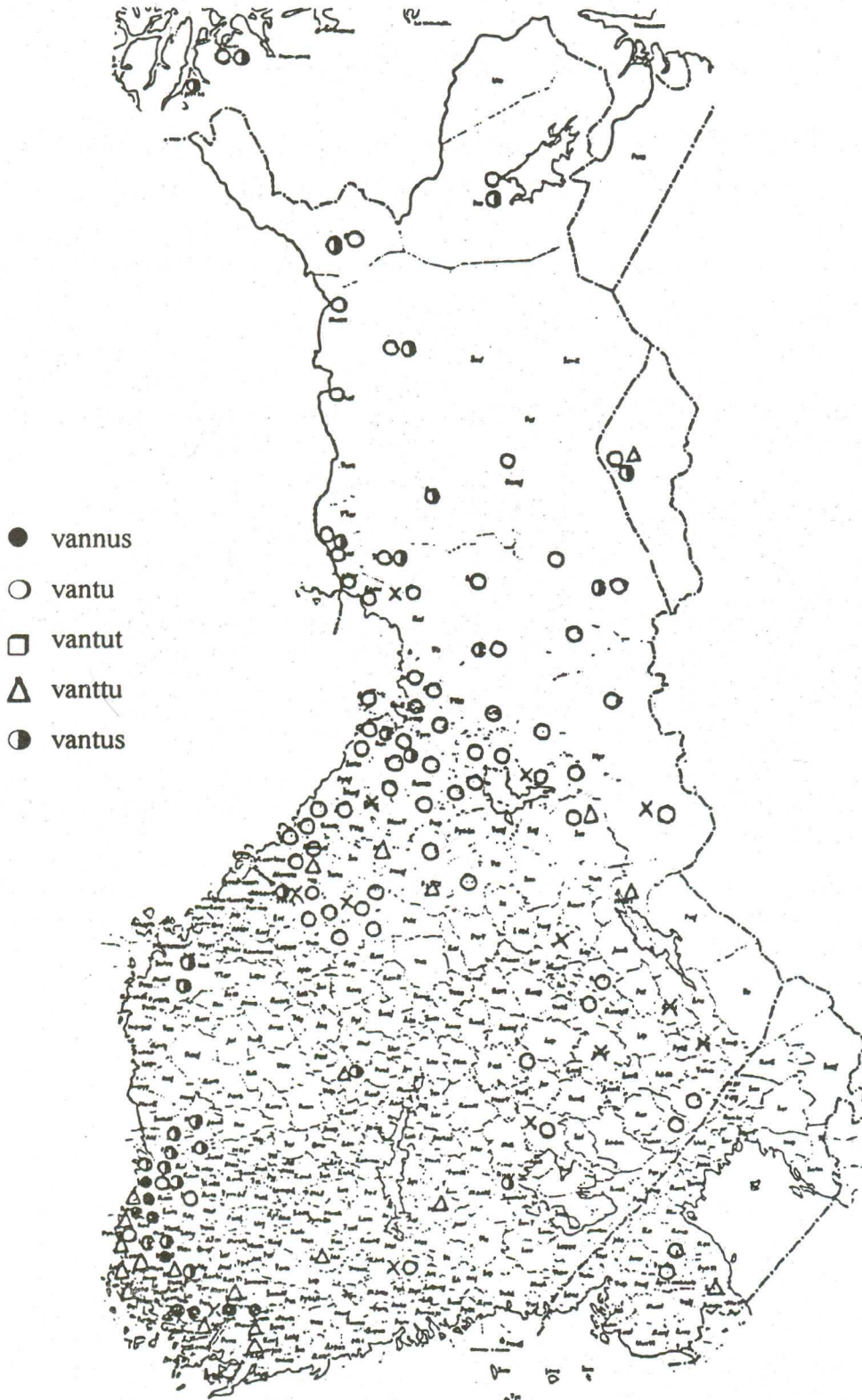
Ezt az alakot az SMS-ben többszáz feljegyzés képviseli. Jelentésük is nagyjából megegyezik a tornedáli nyelvjárásban és a finn tájnyelvekben.

Vantu m. vanthuut – villanen käsine, peukalo on erillään „*Vantu*, többes szám: *vanthuut*. Gyapjú egyujjas kesztyű, a hüvelykujj külön van” (Karunki, 1935).

Vantu, villalangasta kudottu käsine, lapanen „*Vantu* gyapjúfonalból kötött kesztyű” (Salla, 1942).

Vantu, (mon. vanthut) on villoista kudottu käsine „*Vantu* (többes szám *vanthut*) Gyapjúfonalból kötött kesztyű” (Veteli, 1935).

Vantu, mon. vanttu = sormeton käsine, kudintikulla kudott. Tav. „*Vantu*, többes száma *vanttu* = kötötűvel kötött, ujjatlan kesztyű. Általánosan ismert. (Pyhäjärvi, 1928).

1. térkép

Még általánosabb, hogy a *vantu* jelentése: rossz minőségű foltozott és stoppolt régi egyujjas kesztyű. Gyakran készül elszíneződött szövetből.

Vantu valmistetaan sarasta tai paksusta kankaasta päällyskäsineeksi. Pidetään kintaisten tai paljaiden käsien suojana kulumista, kylmyyttä y.m. vastaan. Yks. vantu monik. vanttuut. Aivan köyhät jotka ei voi ostaa rukkasia valmistavat kankaasta itsellensä talveksi kintaisten päälle vanttuut „A vantu-t darócból vagy vastag szövetből készítik felső kesztyűnek. Az alsó kesztyűre vagy a kézre húzzák a kopás, vagy a hideg stb. ellen. Egyes számban vantu, többes számban vanttuut. A nagyon szegények, akik nem tudnak bőrkesztyűt vásárolni, télre régi szövetből vantu-t készítenek maguknak, és azt húzzák a kesztyűjükre” (Vehmersalmi, 1935).

Käytetyn ja paikatun kintaan nimenä on vantu, vanttuut „A használt és foltozott egyujjas kesztyű neve vantu, vanttuut” (Kontiolahiti, 1936).

Vantuh, villalangasta kudottu käsine jota on paljon parsittu ja paikattu, käytettiin kaskenpoltossa „Vantuh, gyapjúfonálból kötött, sokat stoppolt vagy foltozott kesztyű, melyet erdőirtáskor használtak” (Tuusniemi, 1960).

Vantu eli turvakko = parsittu vanha villakäsine „Vantu vagy turvakko = stoppolt, régi egyujjas kesztyű” (Sotkamo, 1960).

A *vantu* szó szólásokban is előfordul.

Ku turvakosta tulee kirkkovantu ni se vasta vantu (lapanen) onki. Tarkottaa että ko piikasta tulee emäntä ni se vasta emänt onki „Ha az ócska kesztyűből templomi kesztyű lesz, az aztán az igazi kesztyű. Azt jelenti, hogy ha a cseléd lányból gazdasszony lesz, az aztán az igazi gazdasszony.” (Halsua, 1934).

Vantut

Ez az alak elég szokatlan Finnországban. Az SMS gyűjteményben csak kb. 15 adat található róla.

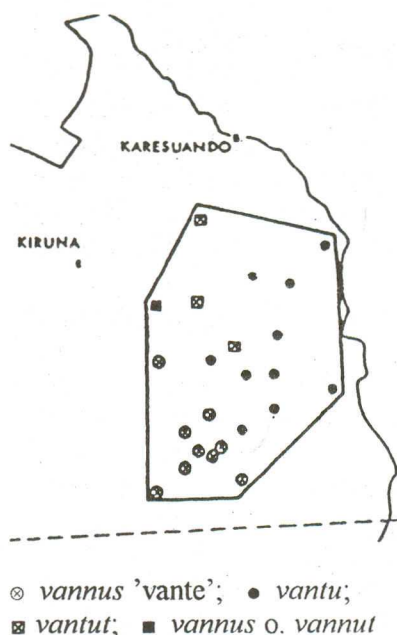
Vantut – villakäsine „Vantut: gyapjúkesztyű” (Kuhmo, 1960).

Vantut = kinnas, jota ilman rukkasta käytetään „Vantu = egyujjas kesztyű, amit bőrkesztyű nélkül használnak” (Kiihtelysvaara, 1934).

Vantut s. tehdään neulomalla ja on hienompi kuin lapanen, joka tehdään kutomalla „A vantu-t horgolják és finomabb, mint a lapanen, amelyet kötnek” (Oulainen, 1918).

A *vantut* jelentése teljesen megegyezik a tornedáli finn tájnyelvvél. (ld. A tornedáli nyelvjárás című résznél.) Semmi eltérés nincs az SMS-ben található kevés feljegyzéshez képest. Finnországban a *vanttu*, *vantus*, *vanttuu*, *vantuu* alakok mellett még létezik a kicsinyítő képzős alak is, a *vanttunen*. A fentieken kívül Észak-Norvégiában a *vantu* és a *vantus* forma is előfordul (1. térkép). Több helyen több alak létezik együtt. Sallában például mind a három alak előfordul: a *vannus* is, a *vanttu* is és a *vantus* is, Tervolában a *vannus* is és a *vantus* is, és Keuruuban a *vanttu* és a *vantus* is. A fenti szavakról összesen mintegy 450 feljegyzés található az SMS-ben. A feljegyzések felét többes számban adták meg, ezeket ennél a vizsgálatnál nem lehetett felhasználni, mivel a többes számból nem lehet a főnév egyes számát meghatározni. Nagyon sok a többes számú alak, amint ez látható a fenti adatokból is. Több helyen az egyes és többes szám teljesen megegyezik. Lehetetlen pl. a következő többes számú alakokból kikövetkeztetni az egyes számot: *vanthut*, *vanthuut*, *vantuut* és *vanttu*. Éppen ezért jelen írásunkban nem foglalkozunk a többes számmal.

Tornedáli nyelvjárási adatok (2. térkép)

2. térkép

Vannus, *vantu*, *vantut* jelentése a tornedáli finn tájnyelvben: gyapjúból kötött egyujjas kesztyű.

Kinnasvantu oli villalangasta kuottu peukalo-vantu kinthan sisällä. Se oli isompi kuin pakkarivantu, joka oli pyhävantu. Kinnasvanthut olit mettätyömiesten vanthut „A *Kinnasvantu* gyapjúból kötött hüvelykujjas kesztyű volt a bőrkesztyűn belül. Ez nagyobb volt, mint a *pakkarivantu*, melyet ünnepen használtak. A *kinnasvanthut* a favágók használták (Kompelusvaara, 1983).

A három alak használatának határai világosan elkülönülnek. A délnyugati részen a *vannus* alak fordul elő, északnyugaton pedig a *vantut*. A harmadik alak a *vantu*, amely a keleti részen található.

A *vannus* és *vantu* mindkét alakja előfordul Finnországban (1. térkép) a nyugati tájnyelvben, míg a *vantut* forma a keleti tájnyelvre jellemző.

Nyelvtörténeti adatok

A finnben a *vantus* germán eredetű szó. A német etimológiai szótárban (1957), KLUGE megemlíti, hogy *Want(e)* ősrégi szó a tengerjáró germánoknál, és hogy a *wanttu*, *vantus* a finn nyelvben az ősgermán **vantuz* szóból származik. A svéd etimológiai szótárban (1980) HELLQUIST szerint a *vante* szó germán eredetű **wantu-*, s a *wanttu*, *vantus* ennek ősrégi finn származékai. A többi finnugor nyelvben – a lappot kivéve – nem fordul elő.

Első előfordulása a finn nyelvemlékekben *talán* SOROLAINEN prédikációskönyvében (1625) található (II. rész, 424. oldal: „Hän ... ioca on andanut Kädet, se woi myös *wantut* anda” (Ő...aki kezét adott, kesztyűt is adhat). Ez az adat a helsinki Suomen Suku archívumból származik.

A SCHRODERUS szótárban (1637), a *Lexicon Latino-Scondicumban* a következő adatok találhatók: *Chirotheca* – *Handska/Want* – *der Handschuh* – *Wanthut*.

JUSLENIUS (1745) *wanttu-ndun* formát használ – *chirotheca* – *wanttu*.

GANANDER (1766–87) szótárában a következő ragozási formát használja: *wanttu* I. *wantus* – *wandun* I. *wanttuun* 'en *want* af ull' gyapjúból való egyujjas kesztyű.

JOHAN IHRE (1769) a *Glossarium Suiogothicum* című művében írja: „*Chirotheca pellicea vel lanea* ... Fenn. *wanttu*”.

RENVALL (1823–26) a főnév ragozását is közli: *Wanttu*, *tun*, *wantus*, *nttuun* al. *wannus*, *ntuun* 'wollener Handschuh. *Wanttuinen*, *isen* 'mit Handschuhen versehen'.

EURÉN szótárában (1860) szintén megtalálható a *wanttu* I. *vantus* *ttuun* 'want' *wanttuinen* *isen* 'literi want, med *wantar* försedd, rik på *wantar*'.

A GRIMM-féle a Deutsches Wörterbuchban (1854–1914) ez áll: *tumvante* : *Want*, auch *Wante* fausthandschuh; ein germanisches wort, aus **vantuz*, 'handschuh'... im finnischen *vanttu*, *vantus* 'wollhandschuh'.

THOMSEN könyveiben (1869. 158. oldal, 1870. 181. oldal) a *vanttu*, gen. *-ntun*; *vantus*, *-tut*, gen. *-ttu(h)un* chirotheca lane adat szerepel, későbbi művében (1890. 158. old.) és a *Samlede Afhandlingar* című kötetben (1919–31. 270. old.): *vantut* gen. *vanttuen* és *vantus* gen. *vanttu(h)un* és *vanttu* chirotheca lanea < germ. **wantu-z*.

AHLQVIST írja (1871. 136. old.): ... En *ullvant* kallas äfven lapainen ...; hvarjemte äfven de lånade *vantut* l. *vanttuu*, af sv. *vant*, och *hansikas* ... äro i bruk.

LÖNNROT szerint (1880) a *wannus*, *wantuun* nyelvjárási forma, a *wanttu*, *wantun*, *wantus*, *wanttuun*, *wantut*, *wanttuen*, *wanttuun* 'vante (af ullgarn)' irodalmi nyelvi forma.

A *vantus* vagy *vantut* és *vanttu* alakokat SETÄLÄ (1906. 28. old.) példaként hozza fel a tövéghangzó megőrződésére (*a*, *i* vagy *u*) a balti-finn nyelvek germán jövevényszavaiban.

Lapp példák: *fahhtsa* ~ *vahttsa*, jelentése: *vante*/Woll-, Stoffhandschuh (GRUNDSTRÖM: Lulelappsk ordbok 1952–1954), *va'ŧts^A* jelentése: *kinnas*, *vantu*, *lapanen*. (ITKONEN: Koltan- ja Kuolanlapin sanakirja 1958.).

Felhasznált irodalom

AHLQVIST, AUGUST, 1871, Kieletär. Helsinki.

EURÉN, GUSTAF ERIK, 1860, Finsk-svensk ordbok. Tavastehus.

GANANDER, CHRISTFRID, (1766–1787) 1937–1940, Nytt Finskt Lexicon. 1–2. Porvoo.

GRIMM, JACOB und GRIMM, WILHELM, 1854–1914, Deutsches Wörterbuch. Leipzig.

GRUNDSTRÖM, HARALD, 1946–1954, Lulelappsk ordbok, 1–4. Uppsala & Köbenhavn.

HELLQUIST, ELOF, 1980, Svensk etymologisk ordbok. Lund.

IHRE, JOHAN, 1769, Glossarium Suio Gothicum. Uppsala.

ITKONEN, T. I., 1958 A, Koltan- ja kuolanlapin sanakirja, 1–2. Helsinki.

JUSLENIUS, DANIEL, (1754) 1968, Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Helsinki.

KLUGE, FRIEDRICH, 1924, 1957, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin.

LÖNNROT, ELIAS, 1874–1880, Finskt-svenskt lexikon, 1–2. Helsingfors.

PAULAHARJU, SAMULI, 1961, Kiveliöitten kansaa. Porvoo–Helsinki.

RENVALL, GUSTAF, 1826, Suomalainen sana-kirja, Lexicon Linguae Fennicae I–II. Aboae.

SETÄLÄ, EMIL NESTOR, 1906, Zur Herkunft und Chronologie der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. I: Journal de la société finno-ougrienne, 23, 1. Helsinki.

SOROLAINEN, ERICUS ERICI, 1625, Postilla. Stockholm.

THOMSEN, WILHELM, 1890, Beröringer mellem de finske og de baltiske sprog. Köbenhavn.

THOMSEN, WILHELM, 1869, Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske. Köbenhavn.

THOMSEN, WILHELM, 1919–32, Samlede Afhandlingar. Köbenhavn.

THOMSEN, WILHELM, 1870, Über den einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen. Halle.

Rövidítés:

SMS = Suomen Murteiden Sanakirja (Finska dialektordboken). Helsinki.